

Jelena Milinković¹

Institut za književnost i umetnost
Beograd
Srbija

<https://orcid.org/0000-0002-1792-7799>

Siromaštvo, ljubav i rat: pripovetke Nadežde Tutunović²

Apstrakt: Nadežda Tutunović je srpska pripovedačica (1910–1975). Autorka je četiri zbirke pripovedaka *Beogradske priče* (1934), *Kroz ulice i duše* (1938), *Prepuna čaša* (1953), dok je posthumno objavljena zbirka njenih priča *Bela kućica* (2010). Bila je saradnica dnevnih novina *Politika* od 1929. godine gde je štampala kratke priče. Knjige je objavljivala u popularnoj ediciji *Naša knjiga* izdavačke kuće Geca Kon, a kasnije u Prosveti. Ovaj rad ima za cilj da objedini biografske i bibliografske podatke i da predstavi stvaralački opus Nadežde Tutunović, kao i dosadašnju recepciju njenog stvaralaštva. U radu će biti sistematizovane pripovetke ove autorke pomoću formalne i tematske klasifikacije, a zatim će se ukazati na koncepte i kontekste unutar kojih je moguće smestiti pripovetke Nadežde Tutunović, kao što su periodički kontekst gde se može razmatrati uslovljenost književnosti i časopisa, zatim korpus popularne literature i korpus angažovane književnosti.

Ključne reči: Nadežda Tutunović (1910–1975), popularna književnost, angažovana književnost, socijalna pripovetka, ljubavna pripovetka, ratna pripovetka

Zahvaljujući sistematičnim, intenzivnim i ekstenzivnim istraživanjima književnost koju su pisale žene, koja su sprovedena tokom prethodnih desetak godina (a i dalje se sprovode), „otkriveno“ je niz autorki čije stvaralaštvo zahteva savremeno čitanje. Jedna od njih je Nadežda Tutunović. Njeno stvaralaštvo je još jedan od brojnih književnih korpusa u nizu onih koje književno-istorijski kanon ne prepoznaje, a čije tumačenje i kontekstualizacija unose promene u dosadašnje percepcije književne istorije. Kako je recepcija književnog stvaralaštva Nadežde Tutunović tek u nastajanju, a biografskih podataka, kao i druge vrste svedočanstava o njoj ima veoma malo, ovaj rad ima za cilj

---

¹ jelmilinkovic@gmail.com

² Istraživanje sprovedeno uz podršku Fonda za nauku Republike Srbije, br. projekta 1010, *Istorija i identitet umetnice u srpskoj modernoj umetnosti – kreiranje izvora za naučnu i umetničku transpoziciju – ARSFID* / This research was supported by the Science Fund of the Republic of Serbia, #Grant No 1010, *History and identity of female artist in Serbian modern art – creating a source for scientific and artistic transposition – ARSFID*.

da dâ pregled dosada prikupljenih podataka o ovoj autorki, da predstavi dosadašnju savremenu naučnu recepciju, da ponudi moguću tipologiju njenih pripovedaka, te da konceptualizuje i kontekstualizuje stvaralaštvo Nadežde Tutunović, kako bi se postavila platforma za buduća istraživanja i tumačenja.

Skica za biografiju

Kada je reč o biografiji Nadežde Tutunović ona je svedena i oskudna, a u svim dosadašnjim pominjanjima najčešće se prepisuje ista grupa malobrojnih podataka. Osnovne informacije sabrane su u *Leksikonu pisaca Jugoslavije* i *Srpskom biografskom rečniku*, odakle se biografija Nadežde Tutunović može sažeti u nekoliko rečenica. Nadežda Tutunović (udato Ilić) rodila se u Beogradu 1910. godine. Rođena je u činovničkoj porodici sa mnogo dece. Odrasla je u Beogradu. Uprkos skromnim uslovima u kojima je živela njena porodica, uspela je da se školuje. U Beogradu je završila gimnaziju, a zatim i Filozofski fakultet, grupu za srpski jezik i književnost. Nakon diplomiranja radila je kao suplent u Drugoj muškoj gimnaziji u Sarajevu, a nakon udaje nekoliko puta menja mesto prebivališta pošto je muževljevo posao zahtevao selidbe. Drugi svetski rat i okupaciju provela je u Beogradu. Nakon oslobođenja seli se sa porodicom u Šabac gde učestvuje u posleratnoj obnovi i izgradnji ovog grada. Bila je aktivno angažovana na podizanju obrazovnog centra u okviru nove industrije: bila je direktorka tehničke škole pri šabačkoj hemijskoj industriji Zorka (1946–1950). Međutim, rad u hemijskoj industriji ostavlja ozbiljne posledice na njeno zdravlje, te je teško bolesna 1950. godine penzionisana, nakon čega se vraća u Beograd, gde se leči i bavi književnim radom.

Skica za bibliografiju

Nadežda Tutunović je počela da objavljuje sa svega 19 godina u dnevnom listu *Politika* (1929. godine). Kako tokom naredne decenije dominantno ovde objavljuje priponetke, tako *Politika* postaje povlašćeno mesto njenog književnog rada. Pored toga u ovom periodu u značajnom međuratnom književnom časopisu *Misao* štampala je dve duže priče sa razvijenijom naracijom („Malo drugačije” 1932. i „Periferiska priča” 1933. godine).³ U dva navrata je pravila presek, mahom ranije objavljenih, pripovedaka, uobličivši tako dve zbirke *Beogradske priče* (1934, Geca Kon) i *Kroz ulice i duše* (1938,

---

³ „Malo drugačije” (*Misao*. 1932. 40 (7–8): 364–378) i „Periferiska priča” (*Misao*. 1933. 41 (3–6): 178–189).

Geca Kon). Posle Drugog svetskog rata objavljuje zbirku *Prepuna čaša* (1953, Prosveta). Nakon ove knjige Nadežda Tutunović više ne objavljuje. Posthumno, njen sin Ljubomir Ilić priređuje zbirku *Bela kućica* (2010, privatno izdanje) gde su prikupljene do tada neobjavljene pripovetke. Pripovedački opus Nadežde Tutunović objedinjen u zbirke, uključujući i posthumno izdanje, broji blizu sto pripovedaka. Prema podacima koji se navode u *Srpskom biografskom rečniku* i *Leksikonu pisaca Jugoslavije* nekoliko njenih pripovedaka prevedeno je na češki jezik i objavljene su u češkoj periodici.

Skica za recepciju

Tekuća kritička recepcija pripovedaka Nadežde Tutunović tokom 30-ih godina nije bila velika, ali je postojala. Zahvaljujući izrazito vidljivim mestima na kojima je objavljivala: *Politika*, edicija izdavačke kuće Geca Kon, ali zahvaljujući i uticaju i ugledu Živka Milićevića, urednika sa kojim je saradivala, o njenim zbirkama je pisala tada aktuelna kritika. Međutim, ove ocene nisu uvek bile do kraja pozitivne. Kao vredne osobine isticani su: stil, psihologija, deskripcija, uvidi, društvena kritika, galerija perifernih likova. Istovremeno su zamerane izveštačenost, neubedljivost, zanatski pristup, osporavana im je umetnička vrednost i smeštane su u polje osrednjosti (Mladenović, 1934; Prodanović, 1938). Iz današnje perspektive i feminističkih i ginokritičkih čitanja njenog stvaralaštva jedna „zamerka“ se čini zanimljivom. Naime, Mladenović navodi da Nadežda Tutunović „teško uspeva da izađe iz okvira opisivanja ženskog sveta“ (Mladenović, 1934: 277), iako na istom mestu kao kvalitet navodi da „čista ženska crta ovih pripovedaka čini da se one čitaju lako i prijatno, kao sve što dolazi iz srca“ (Isto). Dakle, za tekuću kritiku „ženskost“ je bila i dobra i loša strana stvaralaštva Nadežde Tutunović.⁴ Za savremenu recepciju upravo je ginocentričnost stvaralaštva Nadežde Tutunović privilegovana kao jedan od njegovih najznačajnijih slojeva.

Savremena recepcija stvaralaštva Nadežde Tutunović dolazi iz naučnog polja. Na rad ove autorke, kao jedne u nizu međuratnih književnica, pažnju je skrenula Stanislava Barać u svojoj disertaciji, koja je zatim pretočena u knjigu *Feministička (kontra)javnost* (Barać, 2015). Kasnije je njeno stvaralaštvo Stanislava Barać temeljnije uključila u istraživanje angažovane ženske proze, gde prozu Nadežde Tutunović analizira kao deo opusa koji čine dela Milke Žicine, Jelene Bilbije, Mitre Mitrović i Fride Filipović (Barać, 2019; Barać, 2020; Barać i Matijević, 2024). Ovi tekstovi su prezentovani deo istraživanja koje ova istraživačica sprovodi, a koja bi uskoro trebalo da budu publikovana kao

---

⁴ Razrađeniju analizu ove recepcije videti u: Milinković 2022a: 237–238.

knjiga o angažovanoj ženskoj prozi, gde je jedan od stožernih korpusa upravo pripovedački opus Nadežde Tutunović.

U okviru istraživanja ženske književnosti u časopisu *Misao*, za potrebe doktorske teze (2016), a kasnije i knjige, koja je iz nje proistekla, detaljno sam analizirala pripovetke Nadežde Tutunović objavljene u ovom časopisu (Milinković, 2022a). Takođe ova istraživanja su prilagođena i objavljena u okviru temata u časopisu *Priča* kao samostalni tekst „Popularna priča Nadežde Tutunović“ (Milinković, 2016). U ovom istraživanju fokus je bio na popularnoj ljubavnoj pripovetci Nadežde Tutunović, odnosno na novim ljubavnim zapletima i na tipovima junakinja koje ona svojom prozom uvodi u žensku književnost.

Pored ovakve vrste naučne recepcije i osmišljavanja uloge i mesta Nadežde Tutunović u kontekstu književnosti 30-ih i 50-ih godina 20. veka, u nekoliko navrata i same pripovetke Nadežde Tutunović bile su ponovo štampane. Prvi korak u neposrednom upoznavanju savremene čitalačke publike sa stvaralaštvom ove autorke učinio je Vasa Pavković 2009. godine objavivši njenu pripovetku „Tužan praznik“ i kratku propratnu belešku u časopisu *Priča* (br. 8 – 9). U ovoj belešci Vasa Pavković daje ocenu stvaralaštva Nadežde Tutunović i apeluje na istraživače da se vrate periodici kao povlašćenom mestu istraživanja i književnoj riznici (Pavković, 2009: 146). U istom časopisu i sama sam priredila temat gde su uz pomenuti tekst štampane i dve pripovetke iz časopisa *Misao* (2016). Sledeći važan korak učinila je Žarka Svirčev uvrstivši četiri pripovetke⁵ Nadežde Tutunović u važan izbor priča srpskih književnica prve polovine 20. veka *Nemiri između četiri zida* (2021). Ovaj izbor je za recepciju značajan jer predstavlja komercijalno izdanje (Laguna) i iskoračuje iz relativno zatvorenog i ograničenog kruga naučne recepcije. Zahvaljujući njemu proza Nadežde Tutunović ima potencijal da bude pročitana i kod tzv. običnih čitalaca, a ne samo u krugovima tzv. profesionalnih čitalaca, kakva je naučna sredina. Takođe, ovaj izbor je značajan jer ujedno i pravi presek ženskog stvaralaštva i svaku pojedinačnu autorku kontekstualizuje unutar širih poetičkih sinhronijskih i dijahronijskih vektora na kojima se oblikovala ženska književnost prve polovine 20. veka.

Istraživanja sprovedena u ovom recepcijskom trouglu Barać – Milinković – Svirčev trasirala su i glavne okvire unutar kojih je značajno razmatrati prozu Nadežde Tutunović: angažovana pripovetka, popularna pripovetka i modernistička ženska književnost.

---

⁵ Reč je o pripovetkama „Periferiska priča“ iz časopisa *Misao*, „Nepotreban“ iz zbirke *Beogradske priče* i „Jelenino Badnje večer“ i „Tajna“ iz zbirke *Kroz ulice i duše*.

Faze u stvaralaštvu

Nadežda Tutunović je redak primer autorke koja je pisala isključivo pripovetke. Njena književna karijera vezana je za dnevne novine. Naime, kao autorka oblikovala se pišući za književni dodatak/feljton u *Politici*, što je rezultiralo dvema zbirkama priča, da bi posle rata autonomno i nevezano za periodički koncept pisala pripovetke i objavila ih u promišljenoj i pažljivo koncipiranoj zbirci. Njeno stvaralaštvo moglo bi se podeliti u dve faze, koje je moguće odrediti tipološki-formalno kao: I) faza novinarske priče i II) faza razvijenog pripovedanja. Tipološko određenje prati tematska podela: za prvu fazu karakteristične su priče I) socijalne i II) ljubavne tematike, dok druga faza obuhvata III) (po)ratne pripovetke.

Faza novinarske priče: socijalna pripovetka i ljubavna pripovetka

Prva faza novinarske priče pokriva vreme 30-ih godina. U ovoj fazi stvaralaštvo Nadežde Tutunović neposredno je i tehnički i tipološki vezano za periodiku. Kako je pomenuto, već sa 19 godina, ona publikuje prve priče u dnevnom listu *Politika*. Ove novine ostaće njen dominantni prostor za objavljivanje. Odabrane priče iz *Politike* grupisala je u dve zbirke pripovedaka. Ove zbirke objavljene su u ediciji *Naša knjiga* izdavačke kuće Geca Kon, koja je takođe imala periodički koncept.⁶ Pomenutu ediciju i delovanje u *Politici* povezuje isti urednik, Živko Milićević, pa je opravdano pretpostaviti da su zbirke koncipirane u neposrednoj saradnji sa njim. Takođe, u to vreme Nadežda Tutunović iskoračuje iz novinarske priče u dužu i razvijeniju formu i dve takve pripovetke objavljuje u časopisu *Misao*, gde je, takođe, jedan od urednika bio Živko Milićević. O značaju Živka Milićevića kao kritičara i urednika pisao je Predrag Palavestra u knjizi o srpskoj književnoj kritici:

---

⁶ Zamišljeno je da svakog meseca sem jula i avgusta bude objavljena po jedna knjiga u ovoj ediciji, a postojala je i mogućnost pretplate. Edicija je bila projekat namenjen širokoj čitalačkoj publici i u njoj se štampala isključivo savremena literatura. Urednički koncept, kao i čitalački krug, bili su široko, ali vrlo precizno definisani: „Naša knjiga’ nije namenjena malom i začaranom krugu od stotinu čitalaca no najširim redovima čitalačke publike i zato u njoj izlaze samo stvari pisane jasno, lako i zanimljivo.“ Izdavač je ustanovio i ekonomsku dostupnost knjiga konstatujući u pozivu na pretplatu da je Naša knjiga „najjeftinija knjiga“. Knjige su imale i obim prihvatljiv širokoj čitalačkoj publici: od 160 do 190 strana, a kako se u pozivu na pretplatu tvrdi: „tehnički je opremljena vrlo ukusno“ („Kako se pretplaćuje na ‘Našu knjigu’“ u Tutunović 1934: nepaginirano). Bez obzira na koncept popularne edicije, knjige ovog izdavačkog projekta imale su kritičku recepciju, pa su prikazi i beleške o njima objavljivani u savremenoj štampi (*Letopis Matice srpske, Južni pregled, Venac, XX vek* itd) (v. Milinković 2022a).

Iz povučene uredničke stolice u *Politici*, Milićević je svojim merilima neprimetno uticao na stil međuratne epohe više nego većina tadašnjih elitnih kritičara, koji su se nadmetali za prva mesta u javnosti. Milan Bogdanović i Marko Ristić samo su prešli preko stranica i stubaca *Politike*, dok je Milićević iz guste senke godinama odlučivao šta će biti pušteno u opticaj i kakvo će se štivo preporučiti čitaocima. Kroz njegove ruke prošle su prve priče Branka Ćopića, Mihaila Lalića, Milovana Đilasa, Đorđa Lopičića, pripovetke Branimira Ćosića, Dušana Radića i mnogih pripovedača koji su preko *Politike* ušli u srpsku književnost (Palavestra, 2008: 338).

Nadežda Tutunović je, takođe, jedna od tih koja je preko *Politike* ušla u srpsku književnost.

Novinarska priča je tokom 30-ih godina prepoznata kao jedan od uticajnijih književnih žanrova. U kritici knjige *Beogradske priče*, Mladenović zaključuje da je *Politika* popularisala ovakvu pripovetku koja je uglavnom kratka, jednostavna i u fabuli i u načinu obrade, te da je za njeno pisanje potreban dobar motiv, neposrednost, odlučnost i iskrenost u obradi (Mladenović, 1934: 275). Činjenica da je Nadežda Tutunović pisala pripovetke za dnevne novine, uticala je na način na koji su ove priče oblikovane. Uslovljenost mestom objavljivanja odnosila se na tematiku, koja je bila savremena i aktuelna, na kompoziciju i dužinu pripovetke, koja je često bila naglih obrta i kratka, ali i na stil kojim su priče pisane. Sama Nadežda Tutunović je u posleratnoj zbirci ostavila kratko svedočanstvo o ovom odnosu:

Kako je oskudica prostora u dnevnom listu uvek tražila sažimanja i krupne skokove u izlaganju, a motivi su često bili iz najsavremenijeg tekućeg momenta to često nisam uspevala da se odbranim od prizvuka novinarskog stila (Tutunović, 1953: 283).

Dve zbirke *Beogradske priče* i *Kroz ulice i duše* pokazuju sve karakteristike novinarske priče Nadežde Tutunović: sažetost, jezgrovitost, poentiranje, kompozicione skokove, ali često i nedovoljnu razrađenost, preteranu jednostavnost, očigledne poente, slabije nijansirane i plakatski osmišljene likove (posebno one negativne), kao i nedovoljno pročišćen i izbrušen stil.

Zbirke sadrže otprilike isti broj priča, prva ima 18, druga, objavljena četiri godine kasnije, 20 pripovedaka. Obe knjige imaju sličan koncept u rasporedu priča. Nakon prve ili prve dve pripovetke koje su duže i razrađenije, date su priče sa socijalnom tematikom, a zatim one koje se tiču ljubavnih tema, sa minimalnim odstupanjima od

ovakvog rasporeda.⁷ *Beogradske priče* otvara nešto duža pripovetka „Jedna ljubav u mom gradu“ koja spaja ljubavnu i socijalnu tematiku, da bi se nadalje ređale priče najpre o siromaštvu, a zatim o ljubavnim zgodama i nezgodama. *Kroz ulice i duše* otvara priča „Jelenino Badnje večer“, verovatno jedna od najsnažnijih u čitavom pripovedačkom opusu Nadežde Tutunović, koja predstavlja snažan manifest feminističko-marxističke kritike aktuelnog jugoslovenskog društvenog uređenja.⁸ Iza nje sledi „Periferiska priča“ koja kao temu ima novu mladu junakinju koja na drugi način razumeva ljubav i ljubavne odnose od generacije svojih roditelja.⁹ Ove dve priče objedinjuju tematski korpus koji će biti razrađivan u narednim pripovetkama, najpre u onim koje u fokusu imaju socijalnu tematiku, a zatim one koje se bave nizom varijacija na ljubavne (i porodične) teme. Socijalne pripovetke Nadežde Tutunović obrađuju siromaštvo, društvenu reprodukciju, oblike rada, nefunkcionalne porodične odnose, alkoholizam, ekonomsko nasilje, siromaštvo dece, potplaćenost radne snage, klasne razlike. Ljubavne pripovetke tematizuju stasavanje devojaka/žena, ljubavne i seksualne relacije, žensko telo, odnos gradskog centra i periferije, uticaj ekonomskih odnosa na ljubavne odnose, generacijske relacije u jednoj porodici, žensko prijateljstvo, preljubu.

Na osnovu dva glavna tematsko-motivska kruga unutar kojih se kreće Nadežda Tutunović 30-ih godina 20. veka mogu se utvrditi sledeći skupovi pripovedaka:

Socijalna tematika	Ljubavna tematika
<i>Beogradske priče</i>	<i>Beogradske priče</i>
„Na ulici“	„Jedna ljubav u mom gradu“
„Prevarene nade“	„Opomena“
„Pozajmica“	„Domaća atmosfera“
„Promenila se deca“	„Tramvaj i ljubav“
„Dobročinstvo“	„Pogledi pri susretu“
„Po vetru“	„Kad Francuzi gostuju“
„Nesporazum“	„Male laži i vino“
„Subotnje večer uoči prvog“	
„Nepotreban“	

⁷ Ovaj raspored je dosledno sproveden u prvoj zbirki, dok su odstupanja od njega nešto znatnija u drugoj.

⁸ Detaljnu analizu ove pripovetke dala je Stanislava Barać u Barać 2019: 232–233 i u Barać 2020: 201–202.

⁹ Detaljnu analizu ove pripovetke dala sam u Milinković 2022a: 234–243.

„Luksuz“	
<i>Kroz ulice i duše</i>	<i>Kroz ulice i duše</i>
„Jelenino Badnje večće“	„Periferiska pričća“
„Veći dinar od cipele“	„Tuđa pričća“
„Uvek s tatom“	„Kasni počeci“
„Čika – Ruski“	„Poderana zavesa“
„Tužan praznik“	„Otvorene oči“
„Dobar pazar“	„Devojka“
	„Poraz“
	„Njeni jadi“
	„Većiti ispitivač“
	„Ana“
	„Tajna“

Tabela 1: Pripovetke iz zbirke *Beogradske pričće* i *Kroz ulice i duše* raspoređene po dominantnoj temi. Boldom su označene pripovetke u kojima su u fokusu deca.¹⁰

Kada je reč o pripovetkama socijalne tematike njih je potrebno sagledati u kontekstu sličnih pričća koje se tih godina objavljuju u periodici, a zahvaljujući kojima se formira jedan *front* angažovane ženske pripovetke. Glavno mesto oblikovanja ovakve pripovetke krajem 30-ih godina predstavlja časopis *Žena danas*,¹¹ na čijim stranicama se ostavlja dovoljno prostora upravo za angažovanu prozu i pričće sa socijalnom tematikom (Milinković, 2022b). Sve ove teme ekstremnog siromaštva, nemilosrdne društvene reprodukcije rada, klasnih razlika i društvenog raslojavanja, dečijeg rada i dečijeg siromaštva, privilegovane su teme i u pripovetkama *Žene danas*, ali i u reportažama,

¹⁰ U ove grupacije ne mogu se uvrstiti pričće: „Kumov poklon“ (*Beogradske pričće*), „Mama, deda i Ljubomir“, „Teška boljka“ i „Ne razume baba Maca“ (*Kroz ulice i duše*). Skupu ljubavnih pripovedaka svako treba priključiti i drugu pričću objavljenu u časopisu *Misao* „Malo drugačije“. Analizu ove pripovetke videti u: Milinković, 2022a: 234–243.

¹¹ Časopis *Žena danas* (1936–1940) je nastao na inicijativu Komunističke partije Jugoslavije, koja je u tom periodu bila zabranjena i čije delovanje je bilo ilegalno. Kako bi mogle da promovišu i plasiraju svoje ideje, komunistkinje su osnovale Omladinsku sekciju Ženskog pokreta, što je bila društveno priznata organizacija sa višegodišnjim iskustvom u javnom delovanju u borbi za ženska prava i slobode. Tako su komunistkinje pronašle model da pod okriljem feminističkog diskursa, plasiraju i socijalističko-komunističke ideje prevashodno zasnovane na marksističkim postulatima (Milinković, 2022b: 274). Časopisu *Žena danas* posvećen je zbornik radova *Časopis Žena danas (1936–1940): prosvetčivanje za revoluciju* (Beograd: IKUM, 2022).

izveštajima i drugim člancima u ovom časopisu. Poređenjem mogućeg uticaja koji su imale priče Nadežde Tutunović sa onim koje su imale priče u časopisu *Žena danas*, čini se značajnim to što je Nadežda Tutunović objavljivala ove pripovetke na čitanim i popularnim mestima. Dok je *Žena danas* bila precizno usmeren i jasno profilisan časopis, koji je svoju publiku crpeo mahom među istomišljenicima, *Politika* i edicija *Naša knjiga* imali su mnogo raslojeniju i obuhvatniju publiku. Zato je važno što Nadežda Tutunović upravo na ovim mestima objavljuje angažovanu prozu koja je direktna kritika postojećeg društveno-ekonomskog stanja i uređenja zasnovana na feminističkim i socijalističko-marksističkim postulatima. Ona ne samo da slika i dokumentuje društvene nepravde i klasne razlike, već insistiranjem na njima indirektno poziva i na njihovu promenu. Kako sam u prethodnoj analizi pripovedaka Nadežde Tutunović pokazala, ona je u „pripovetkama socijalne tematike dala sliku života siromašnih (pri)gradskih porodica međuratnog doba. Uspela je da iznedri izuzetno sugestivne slike teškog života ljudi koji stradaju zbog neuslovnih prostora za život i opšte nemaštine“ (Milinković, 2022a: 238).

U tom smislu su posebno važne pripovetke u kojima su junaci deca i gde su prikazane posledice koje postojeći društveno-ekonomski sistem na njima ostavlja. Pod pretpostavkom da ne možemo biti ravnodušni na scene dečije patnje, reklo bi se da potresne pripovetke poput „Po vetru“, koja je svojevrsna interpretacije čuvene priče „Devojčica sa šibicama“ ili „Uvek sa tatom“, gde otac i ćerka završavaju kao prosjaci pred crkvom, upućuju ozbiljnu opomenu, poput priča, ali i dokumentarnih i novinarskih tekstova o sličnim temama, u časopisu *Žena danas*. U međuratnoj prozi moguće je izdvojiti čitav korpus pripovedaka koje tematizuju dečije siromaštvo i posledice koje ekstremni životni (ne)uslovi ostavljaju na odrastanje dečaka i devojčica, a neretko su o tome pisale upravo autorke.¹² U toj tački pisanja o deci (a za odrasle), ukrštaju se dve tendencije književnosti međuratnog perioda – sa jedne strane reč je o modernističkom postupku korišćenja dečije perspektive kojim se pomera tačka gledišta i uobičajena psihologizacija, a sa druge strane po sredi je želja da se na što verodostojniji način prikaže kompleksnost dečijeg života. Ove dve naizgled suprotstavljene tendencije, modernistička i realistička, susreću se u stvaralaštvu Nadežde Tutunović. Ona bedu, siromaštvo, dečiji rad, položaj dece u porodici i društvu slika gotovo naturalistički, dok ipak većim modernističkim postupcima homodijageze i introspekcije često pribegava slikanju unutrašnjeg dečijeg života. Zbog toga je jedno od privilegovanih poetičkih mesta u pripovetkama Nadežde

---

¹² O položaju dece u međuratnoj književnosti pisale su Milica Janković, Anđelija Lazarević, Desanka Maksimović i druge.

Tutunović upravo dečija perspektiva.¹³ Zahvaljujući ovoj povlašćenoj poziciji neposredno su nam data dečija razmišljanja, strahovi, preispitivanja, brige, osećaji odgovornosti, nemoći i sramote, ambivalentnost osećanja prema roditeljima.

Pristup Nadežde Tutunović ljubavnim temama i zapletima značajno se razlikuje od uobičajene tematizacije ljubavnih odnosa koja je bila karakteristična za žensku književnost. Naime, u istoriji ženske književnosti neretko je prisutna ljubavna tematika, što je posledica činjenice da su ljubavni odnosi u životu žena imali značajno, presudno i oblikotvorno mesto. Uobičajeno, gotovo pamfletsko mesto, vezano za žensku literaturu jeste da se žensko stasavanje i odrastanje, odnosno da se ženski (literarni) *Bildungs*, najčešće završavaju ili smrću ili udajom jer junakinja *na kraju romana može ili da se uda ili da umre*. Kako su ljubavni odnosi bili visoko (društveno) kontrolisani sa jedne strane, a sa druge duboko tabuisani, devojke su imale suštinski interes da se njihova pozicija iz pasivne uloge u ovim procesima preokrene u aktivnu. Književnost je nastojala da ove procese opiše, ali i da utiče na njihovo menjanje. Sa feminističkim pokretom tokom 20-ih i 30-ih godina 20. veka, sa porastom formalno obrazovanih žena, sa povećanim mogućnostima za zapošljavanje žena, sa industrijalizacijom i urbanizacijom, nužno je došlo i do određenih promena i u oblasti ljubavi i braka. U pripovetkama Nadežde Tutunović upravo ova pomeranja literarno se dokumentuju. Pored toga što je autorka promovisala žensku samostalnost i aktivnu *novu ženu*, glavni doprinos koji je Nadežda Tutunović dala u ljubavnim zapletima jeste taj što je ljubavne odnose i veze oslobodila fatalizma. I koliko god je u pričama sa socijalnom tematikom slikala teške životne situacije, često tragične i bezizlazne, toliko je u ovim ljubavnim pripovetkama dopustila svojim junakinjama da se zabavljaju, da razmišljaju o svom telu, da imaju prolazne veze, da se suprotstavljaju i bune, dopuštala im je da greše, ali da to ne bude fatalno.

Ljubavne teme smeštene su u prostore međuratnog Beograda, koji je takođe jedan od „junaka“ pripovedaka. Beograd i posebno njegova periferija dvostruko se predstavljaju, kao grad socijalnih i klasnih razlika i često velikog siromaštva, ali i kao grad mladih koji se voze tramvajima, šetaju njegovim ulicama i parkovima, odlaze na Kalemegdan i Topčider, posećuju obale reka, bioskope, fudbalske utakmice, žureve i igranke (Milinković, 2022a: 243). Često se ova dva tematska kruga ukrštaju, pošto i u pričama sa ljubavnom tematikom Nadežda Tutunović nije propuštala da skrene pažnju i na socijalne i ekonomske društvene uslove: junaci i junakinje njenih ljubavnih priča

---

¹³ Videti, na primer, odličnu pripovetku „Pozajmica“ ili „Subotnje večer uoči prvog“ iz zbirke *Beogradske priče*.

neretko su opterećeni socijalnim teškoćama, dolaze iz materijalno skromnih uslova, junakinje su često mlade devojke koje pokušavaju da se samostalno izdržavaju živeći u iznajmljenim sobama ili jeftinim stanovima. Iako u pričama sa ljubavnom tematikom socio-ekonomska kritika nije glavni sloj naracije, jeste osnova na kojoj se priča razvija, a ponekad su upravo ekonomski razlozi i pokretači određenih odluka i radnji.¹⁴

Faza razvijenog pripovedanja: ratna pripovetka

Druga etapa u stvaralaštvu Nadežde Tutunović jeste faza razvijenog pripovedanja koju obeležava zbirka *Prepuna čaša* objavljena 1953. godine. Novinarska i ove faza odvojene su vremenski prelomom: između prve dve zbirke Nadežde Tutunović i poslednje, treće knjige, dogodio se Drugi svetski rat, koji ona provodi u Beogradu. Iako se u međuratnom periodu takođe mogu naći pripovetke razvijenije naracije i složenijih struktura, one su tamo izuzetak, dok su u trećoj fazi dominantne karakteristike. *Prepuna čaša* je vrlo promišljeno koncipirana zbirka pripovedaka, podeljena u dva relativno jednaka dela. U prvom delu naslovljenom kao i cela zbirka „Prepuna čaša“ nalaze se četiri priče, dok drugi deo sa naslovom „Otvorene oči“ sadrži pet pripovedaka. Pripovetke prvog dela tematizuju vreme okupacije u Beogradu, dok se u drugom delu nalaze pripovetke o vremenu neposredno pre i nakon oslobođenja. Nekoliko pripovedaka, uključujući i prvu koja otvara čitavu zbirku, datirano je, tako da se naracija može gotovo hronološki pratiti od početka rata do 1947. godine. Pripovetke pokrivaju vreme od leta 1941, odnosno, kako je precizno datirano, od 17. avgusta 1941. godine, što je dan kada su na Terazijama nemačke vlasti obesile tela streljanih ustanika. Kako je ovaj događaj direktno povezan sa otporom protiv nemačkih vlasti u skladu sa njim je i poslednja rečenica pripovetke koja objašnjava i naslov čitave zbirke: „Duša je čeznula za nečim novim, što će je lečiti, što će rasplamsati životni plamičak. Patnje i žuči više nije moglo stati: čaša je bila prepuna.“ (Tutunović, 1953: 18, podvukla J. M.). Čaša se prepunila, ustanak je počeo – ovakvom poentom najavljene su i ostale pripovetke koje će pokazivati različite oblike otpora okupacionim vlastima jer to što će lečiti i rasplamsati iznova plamen života jeste otpor nemačkoj vlasti kroz različite oblike ilegalnog rada, koji će biti predstavljeni u pripovetkama koje slede. Poslednja priča u zbirci tiče se posleratne industrijalizacije i urbanizacije i tematizuje rad u socijalističkom preduzeću. Ovako raspoređene pripovetke daju najpre hronologiju života u Beogradu pod okupacijom, a zatim prikazuju svu kompleksnost vremena neposredno nakon oslobođenja, koja proističe iz ideoloških

---

¹⁴ Kao primer može da posluži odlična pripovetka „Jedna ljubav u mom gradu“, kao i pripovetka „Ana“.

raslojavanja, koja su bila prisutna tokom rata, a zatim su postala još kompleksnija neposredno nakon rata. Kao i u pripovetkama iz 30-ih godina, fokus Nadežde Tutunović i ovde je na običnim ljudima i njihovim sudbinama, često na ženama.¹⁵ Ona ne prikazuje političke događaje, ne slika neposredno ratne sukobe, niti bitke, već pokazuje kako se ti događaji reflektuju na tzv. male živote i svakodnevne aktivnosti.

U ovoj zbirci objedinjene su pripovetke koje većinom imaju razvijeniju i složenu naraciju, slojevite likove i često nekoliko narativnih planova koji se ukrštaju. U prethodnoj fazi, najuspešnije pripovetke su bile upravo one gde je Nadežda Tutunović iskoračivala iz formata i okvira novinarske priče. U poslednjoj, trećoj, zbirci potvrđuje se da razvijenija naracija, Nadeždi Tutunović daje prostor da prikaže sopstveno pripovedačko umeće. U tom smislu su najuspešnije priče „Sa prvim snegom“, gde je ukršteno nekoliko narativnih planova, koji su vešto smešteni u jedinstveni rasplet, zatim „Dečaci“, „Čarobna jela“ i „Otvorene oči“ u kojima Nadežda Tutunović koristi postupak interiorizacije i fokalizacije pripovedanja dajući nam naizgled objektivnu sliku događaja, dok suštinski događaje većinu vremena posmatramo kroz misli, emocije i optiku glavnih junaka i to dečaka („Dečaci“), mlade devojkice („Čarobna jela“) i starije žene („Otvorene oči“). Ove pripovetke su i tematski važne jer donose novine u polje (ženske) pripovetke i književnosti uopšte: u njima se prikazuju delovanje pokreta otpora tokom okupacije, kao i civilna infrastruktura i podrška vojsci na frontu, gradi se lik ilegalke i pokazuje se sva složenost okupacionih okolnosti i svo društveno i ideološko raslojavanje. Sa druge strane, one zadržavaju nijansiranu osetljivost pripovedačice za razlike koje donosi socijalno-ekonomska situacija, koja je često u osnovi motivacije junaka i pokretača radnje: potraga za hranom, potraga za ogrevom, nedostatak stambenog prostora i sl. Takođe, opšti plan na kojima se odvija radnja ovih pripovedaka predstavlja platformu na kojoj je ocrtano ratno stanje. Iako se ne pripoveda direktno o njemu, manje ili više posredno, prikazano je nasilje koje rat sa sobom nosi, kako na frontu, tako i na okupiranim teritorijama, zatim, ranjavanje i stradanje, logori, nemačke patrole, kolaboracija i kolaboracionisti, bombardovanja, hapšenja, zabrinutost, strahovi i iščekivanje, nedostatak hrane i ogreva, povratak vojnika kući i druge teme i događaji. Kao što je u prve dve zbirke Nadežda Tutunović dala hroniku i panoramu života u međuratnom Beogradu, tako je u ovoj zbirci dala čitav spektar događaja, situacija, prostora i likova u okupiranom i neposredno oslobođenom Beogradu.

---

¹⁵ Vešanje na Terazijama je na primer prikazano iz perspektive mlade majke koja pokušava da nabavi mleko i hranu za svoju decu.

Književno-istorijski kontekst pripovedaka Nadežde Tutunović

Za pripovedački opus Nadežde Tutunović, a posebno za fazu novinarske priče, važan je periodički kontekst. U tom smislu ona je jedna od brojnih autorki čije je književno stvaralaštvo neodvojivo od časopisa. Takođe, njeno stvaralaštvo je još jedan važan primer i dokaz da istraživanje i tumačenje ženske književnosti nije moguće bez proučavanja časopisa jer oni nisu „samo” prostori unutar kojih su autorke objavljivale, već je poetika i struktura časopisa uslovljavala i teme, motive, pristup, ali i žanrove kojima su autorke pribegavale. Ovo je očito na primeru pripovedaka Nadežde Tutunović, jer ne samo da je *Politika* usmeravala autorku ka novinarskoj priči, već je uslovljavala i specifičan odabir i obradu teme, što je uočljivo kada se uporede pripovetke iz književnog časopisa *Misao* ili one iz *Politike* nastajale u istom periodu. U prvom slučaju reč je o razvijenijim naracijama, produbljenijim likovima, ubedljivijim motivacijama i nijansiranoj psihologiji, ali i suzdržanoj društvenoj kritici. Ipak, iako je novinarska priča zahtevala sažimanja, nagle preokrete i brze rasplete, jasne i eksplicitne komentare na društvene prilike i uopšte podrazumevala je jednostavnije strukture, zahvaljujući upravo ovom prostoru Nadežda Tutunović je delovala na dva plana: na planu popularne i na planu angažovane književnosti.

Tradicija popularne književnosti je jedna od značajnih linija u istoriji ženske književnosti. Popularna književnost bi u najširoj definiciji podrazumevala dela lakše sadržine i jednostavnijeg jezičko-stilskog izraza namenjena široj čitalačkoj publici. Objavlivanje tekstova u časopisima, koji su do polovine 20. veka glavni mediji, a u slučaju *Politike* i mediji masovne komunikacije, učvršćuje osnove njihove popularnosti. Tradicija ženske književnosti podrazumeva i tradiciju popularnih žanrova prema kojima autorke imaju različit odnos i na različite načine ih koriste i (re)definišu. U istoriji ženske književnosti u kontekstu popularnih žanrova, izdvaja se kao povlašćena i najčešće korišćena ljubavna priča ili ljubavni roman i u ovu tradiciju upisuje se i Nadežda Tutunović. Popularna literatura garantuje čitaocima prepoznatljiv i poznat prostor zasnovan na jednostavnoj šemi koja se iz dela u delo ponavlja. Ipak, kao i druge autorke, Nadežda Tutunović je koristila uobičajenu strukturu ljubavne pripovetke kako bi je modernizovala, promenila, uvela nove likove i nove zaplete. S obzirom na mesta velikih tiraža i visoke čitanosti, dnevne novine i popularna edicija, gde je objavljivala, može se pretpostaviti da je čitalačka recepcija njenih pripovedaka bila znatna. I upravo zbog toga je značajno što je baš na tim mestima konstruisala nove ljubavne zaplete i nove ženske uloge, što je otvorenije nego što se pisalo do tada, govorila o seksualnosti i ženskom telu, što je ljubavne odnose i žensko ponašanje u njima oslobodila fatalizma. Ovakva

pomeranja ne samo da su predstavljala bitno motivsko i fabulativno pomeranje i inovaciju u dotadašnjoj pripovetci, već su učvrstila koncept *nove žene* koji se gradi tokom čitavog međuratnog perioda i unela nove elemente u podrazumevani ženski *Bildungs*; jer njene junakinje nisu svedene na dva pomenuta izbora: na udaju ili na smrt.

Naredni kontekst u kome Nadežda Tutunović deluje jeste angažovana književnost. Iako se i za pripovetke ljubavne tematike može reći da imaju sloj angažmana, ova autorka se svojim pričama socijalne i ratne tematike upisuje u značajnu liniju angažovane ženske proze (Barać), koja je neposredno povezana sa različitim oblicima realističkog pripovedanja koje se posebno u ženskom stvaralaštvu pervertira i oblikuje na različite načine tokom čitavog 20. veka. Kada bi trebalo da se nađe zajednička poetička nit pripovedaka Nadežde Tutunović, to bi svakako bila jedna od verzija (novo) realističkog pripovedanja, što nimalo ne iznenađuje jer je sukob na književnoj levisi književno-istorijska panorama na čijem planu Nadežda Tutunović piše. Ukoliko prihvatimo Lasićevo vremensko određenje sukoba na književnoj levisi gde se za početak uzima 1928. godina, a za kraj 1952. (Lasić, 1970), ispostavlja se da su godine aktivnog stvaralaštva Nadežde Tutunović smeštene unutar ovih polemika, a da poslednju zbirku objavljuje neposredno, odnosno godinu dana nakon što su one okončane. Za stvaralaštvo Nadežde Tutunović od posebnog značaja mogu biti njegove tri etape: 1) etapa socijalne literature (1928–1934), 2) etapa novog realizma (1935–1941) i 3) etapa socijalističkog realizma (1945–1948). Na razmeđama i ukrštajima karakteristika ovih faza tipološki i poetički bi se mogla smestiti i proza Nadežde Tutunović. Međutim, iako se pripovetke Nadežde Tutunović mogu razmatrati unutar poetičkih okvira socijalne literature i(li) novog realizma dosadašnja književna historiografija ne uključuje njen, ali ni angažman ostalih autorki, u kompleksna pitanja koja ovaj polemički korpus pokreće i nastoji da razreši. Stanislava Barać smatra da su u književnoj historiografiji koja nastoji da objasni i valorizuje sukob na književnoj levisi i uopšte književnost koja oblikuje marksističko revolucionarne ideje, a koju su pisale autorke, među kojima je i Nadežda Tutunović, zanemarene jer su akterima na književnoj levisi, a kasnije historiografiji nedostajali određeni analitički pojmovi, poput feminističke revolucije, angažovane/revolucionarne ženske proze i proleterko-feminističke kontrajavnosti (Barać, 2020).

Književno delovanje Nadežde Tutunović pravi luk od 30-ih do 50-ih godina 20. veka. Na ovom luku smeštene su tematski, kompoziciono i kvalitativno različite pripovetke, ali se u svakom trenutku u njima zadržava aktivan i dijalektičan odnos prema društvenoj realnosti iz koje ove pripovetke izrastaju i u koju se vraćaju. Bilo da je pisala o ljubavnim jadima omladinki, proleterkoj borbi sa siromaštvom ili o podvizima i stra-

hovima ilegalki, Nadežda Tutunović je nastojala da dà komentar aktuelne stvarnosti i da (po)kaže svu složenost i uslovljenost različitih društvenih odnosa, situacija i okolnosti.

Literatura:

- Бараћ, Станислава. 2015. *Феминистичка контрајавност: Жанр женског портрета у српској периодици 20-их и 30-их година 20. века*. Београд: Институт за књижевност и уметност. [Barać, Stanislava. 2015. *Feministička kontraјавност: Žanr ženskog portreta u srpskoј periodici 20-ih i 30-ih godina 20. века*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.]
- Бараћ, Станислава. 2019а. „Ангажована женска проза“. *Књижевна историја*, 51 (168): 221–242. [Barać, Stanislava. 2019а. „Ангажована женска проза“. *Književna istorija*, 51 (168): 221–242.]
- Бараћ, Станислава. 2020. „Феминистичко oplemenjivanje социјалне литературе (од 30-их до 50-их година 20. века)“. *Антропологија: часопис Института за Филозофију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду*. 20 (1–2): 189–211.
- Бараћ С. и Матијевић Т. 2024. „О естетској револуцији и политичкој субјективизацији: југословенска женска књижевност 30-их година 20. века“; у Марина Протрка Штимач и Зринка Божић (ур.): *Књижевност и револуције*. Загреб: Филозофски факултет, 261–276.
- Ласић, Станко. 1970. *Сукоб на књижевној лјевници: 1928–1952*. Загреб: Liber.
- Милинковић, Јелена. 2022б. „Од шегрта до воза који јури: приповетка у часопису *Жена данас* (1936–1940)“; у: Станислава Бараћ (ур.): *Часопис Жена данас (1936–1940): просвећивање за револуцију: зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 273–295.
- Милинковић, Јелена. 2016. „Популарна прича Надежде Тутуновић“. *Прича*, 10 (36): 231–238. [Milinković, Jelena. 2016. „Popularna priča Nadežde Tutunović“. *Priča*, 10 (36): 231–238.]
- Милинковић, Јелена. 2022а. *Женска књижевност и периодика: Мисао (1919–1937) у контексту феминистичких часописа*. Београд: Институт за књижевност и уметност. [Milinković, Jelena. 2022а. *Ženska književnost i periodika: Misao (1919–1937) u kontekstu feminističkih časopisa*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.]
- Младеновић, Живомир. 1934. „Београдске приче“. *Летопис Матице српске*, 341 (2): 275–278. [Mladenović, Živimir. 1934. „Beogradske priče“. *Letopis Matice srpske*, 341 (2): 275–278.]
- Павковић, Васа. 2009. „Уз причу“. *Прича*, 3 (8–9): 145–146. [Pavković, Vasa. 2009. „Uz priču“. *Priča*, 3 (8–9): 145–146.]
- Палавестра, Предраг. 2008. *Историја српске књижевне критике 1768–2007 II*. Нови Сад: Матица српска. [Palavestra, Predrag. 2008. *Istorija srpske književne kritike 1768–2007 II*. Novi Sad: Matica srpska.]
- Продановић, Никола. 1938. „Кроз улице и душе“. *Летопис Матице српске*, 350 (5/6): 520. [Prodanović, Nikola. 1938. „Kroz ulice i duše“. *Letopis Matice srpske*, 350 (5/6): 520.]
- Свирчев, Жарка (прир). 2021. *Nemiri između četiri zida: izbor pripovedaka srpskih književnica prve polovine 20. века*. Београд: Laguna.
- Тутуновић, Надежда. 1934. *Београдске приче*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон. [Tutunović, Nadežda. 1934. *Beogradske priče*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon.]
- Тутуновић, Надежда. 1938. *Кроз улице и душе*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон. [Tutunović, Nadežda. 1938. *Kroz ulice i duše*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon.]
- Тутуновић, Надежда. 1953. *Препуна чаша*. Београд: Просвета. [Tutunović, Nadežda. 1953. *Prepuna čaša*. Beograd: Prosveta.]

Poverty, Love and War: Short Stories by Nadežda Tutunović

Nadežda Tutunović is a Serbian storyteller (1910–1975). She is the author of four short story collections: *Beogradske priče* [Belgrade Stories, 1934], *Kroz ulice i duše* [Through the Streets and Souls, 1938], *Prepuna čaša* [Full Glass, 1953] and *Bela kućica* [Little White House, 2010, posthumously]. She was a contributor to the daily newspaper *Politika* from 1929, where her short stories were printed. Her books were published in the popular edition *Naša knjiga* [Our Book] by the publishing house *Geca Kon*, and later by *Prosveta*. The aim of this work is to consolidate biographical and bibliographic data and to present the creative work of Nadežda Tutunović, as well as the reception of her work so far. The short stories of this author will be systematised using a formal and thematic classification. I will then present the concepts and contexts within which it is possible to place Nadežda Tutunović's short stories, such as the periodical context, where the conditioning of literature and magazines can be considered, as well as the corpus of popular literature and engaging literature.

Keywords: Nadežda Tutunović (1910–1975), popular literature, engaging literature, social short story, love short story, war short story